

KÖZGAZDASÁG

Helyi jellegű termelés a szabad piac részére

»Fejleszteni a termelést — különösen a helyi jellegű iparban a szocialista szabad árúsítás számára.«
(A JKP Központi Bizottságának II. teljes ülésén hozott határozatából).

A helyi jellegű iparról beszélve, államunk irányítói ismételt hang-súlyozták ennek az iparnak kiegészítő jellegét. A helyi ipar feladata az, hogy termelésével és szolgáltatásaival kiegészítse a köztársasági és a szövetségi jelentőségű nagyipar termelését. Ez a jelleg a köztársasági és a szövetségi nagyipar termelésének részben mennyiségi, legfőképpen azonban minőségi kiegészítésében jut kifejezésre, s különösen a gazdaság választékban és a vevőközönség ízlésének és igényeinek megfelelő cikkek előállításában kell megnyilvánulnia.

A helyi jellegű vállalatok, hogy megvalósíthassák e feladatukat, ügyvezetési módszereikben, valamint pénzügyi és termelési tervek összeállításánál érvényesülniök kell azon különleges sajátosságoknak, amelyek éppen azért jellemzők a helyi jellegű iparra, mert kiegészítő szerepet játszik közgazdaságunkban. Ezek a különleges tulajdonságok azonban nem jelentik azt, hogy a helyi jellegű ipar kívül esik szocialista építésünk keretein és azt sem, hogy rá nem vonatkoznak a szocialista tervgazdaság általános irányelvei. Ellenkezőleg, éppen a szocialista tervgazdaság keretein belül adódnak a helyi jellegű ipar különleges feladatai.

A helyi jellegű ipar kiegészítő jellegének egyik alapvető tulajdonsága a tervezés bizonyos sajátosságaiban jut kifejezésre. Ennek az iparnak a termelését ugyanis egyetemlegesen tervezik, a termelés értékének, a szükséges munkaerő és az anyagfogyasztás fáj keretei között. Magára a termelésre nem vonatkozik az árúelosztás állami terve, mivel a termékeket nem veszik számításba sem gazdaságunk építésének sem a fogyasztóközönség alapszükségeit kiegészítésének tervezésénél.

A fentebb ismertetett tervezési és termelési módszer gyakorlati megvalósításával helyi jellegű iparunk jelentős haladást tett a folyó évben. A köztársasági és a szövetségi ipar fellendülése a helyi jellegű ipar lényeges részét kiemelte a tervszerű árúelosztás kereteiből, de ugyanakkor az állami anyagforrások biztosítják a helyi ipar termeléséhez szükséges nyersanyag túlnyomó részét. A helyi jellegű vállalatok össztermékeinek 38 százaléka ebben az évben a szabad piacon került eladásra, a

szavatolt ellátás keretein kívül (az úgynevezett II. számú terv). Vajdaság helyi jellegű iparának termékei közül 28 százalék került szabad piacra, viszont a szabad árusítást szolgáló termelés a teljes tervszerű termelés 43,56 százalékát teszi ki — leszámítva az össztermelés értékéből az építőanyagokat előállító ipar termelését, amely — a kapitális építkezések különleges fontosságánál fogva — az állami árúelosztás tervéhez tartozik. Hangsúlyoznunk kell, hogy a szabad eladás céljait szolgáló termelés mennyisége a valóságban sokkal nagyobb, mert a közölt adatok az össztermelésnek csakis arra a részére vonatkoznak, amely a tervszerű elosztás alá eső nyersanyagforrásokon alapszik és amelyet az ezekből a forrásokból származó nyersanyag-juttatások biztosítanak. Az a tény, hogy az említett nyersanyagforrásokon kívül a helyi ipar jelentékeny helyi termelési és anyagbeszerzési lehetőségekkel rendelkezik (helyben termelt nyersanyagok és anyaghulladékok), nagy mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a helyi jellegű ipar számottevő mértékben fokozhassa termelését a szabad piac számára.

Helyi jellegű iparunk tervgazdálkodásának ez a beállítottága meghatározott feladatokkal és célkitűzésekkel jár. Ezen feladatok egy részét, valamint a velük kapcsolatos jellegzetességeket ismertetjük ebben a cikkben.

A fogyasztás és a termelés viszonya

Lakosságunk szükségletei, fogyasztótömegeink igényei rendkívül változatosak, nagyok és sokfélék. A létszükségleti cikkeket, amelyek közvetlenül befolyásolják az életszínvonal felemelését, a szocialista tervgazdálkodás keretein belül pontos és szigorúan körvonalazott tervek szerint állítják elő. A tervezés többnyire egyaránt részletes az előállítandó árucikkek tekintetében (a választék meghatározása) és a termékek tervszerinti elosztásának szempontjából. A közszükségleti cikkek iránt támasztott igények annál nagyobbak, minél változatosabbak a néptömegeknek az életszínvonal emelkedése folytán fejlődő igényei, minél nagyobbak az egészségügyi és kulturális szükségletek, s minél többféle és jobb, a mindennapi életben használatos árucikk kerül forgalomba. Emellett egyes népeknek, sőt egyes vidékeknek is megvannak a maguk sajátos igényei. Ez a megállapítás egyébként vonatkozik a városi illetve a falusi lakosságra is. Mindezek a körülmények lehetetlenné teszik, hogy a közfogyasztási cikkek iránt megnyilvánuló keresletet közönségesen tervezék. A közszükségleti cikkek helyes elosztása lehetetlen anélkül, hogy a fogyasztás — a szocialista kereskedelem útján — közvetlen befolyást ne gyakorolna a termelésre.

A helyi jellegű ipar feladatainak helytelen értelmezése folytán egy időben az a főreklvés nyilvánult meg, hogy „tervszerűen termeljenek” — értve ez alatt egy bizonyos kisszámú árucikk típusú és sorozatos előállítását. Ezzel a sorozatgyártással gyakran holmi „jóvedelmezőséget” kívántak megalapítani, azonban ezek a kísérletek általában eredménytelenségre voltak ítélve, mert a helyi jellegű ipar magasabb termelési költségeit nem annyira a sorozat-termeléssel, mint inkább a termelés gé-

pesítésével és a főke szerves összetételének feljavitásával lehet elérni. Ez a hibás elképzelés arra vezetett, hogy a helyi jellegű vállalatok — ahelyett, hogy az árucikkek számának emelésére és változatosságára helyezték volna a súlyt — mind kevesebbet törődtek a választékkal. Viszont a helyi jellegű iparnak, éppen azért, mert viszonylag sok szakképzett munkaerővel dolgozik és mert csak a legritkább esetben van kizárólag egyes különleges árucikkek előállítására berendezkedve, végül mert határtalan lehetőségei vannak a helyi anyagforrások hasznosítására és fejlesztésére, elsősorban hivatott arra, hogy alkalmazkodjék a fogyasztóközönség változatos igényeihez és arra, hogy minél nagyobb mértékben elégítse ki ezeket az igényeket.

A helyi jellegű vállalatok előtt tehát az a feladat merül fel, hogy megtalálják a vezetésnek azokat a rugalmas szervezési formákat és a tervezésnek azokat a módszereit, amelyek lehetővé teszik, hogy fogékonnyak legyenek a fogyasztók szükségletei iránt, hogy kielégíthessék a fogyasztók igényeit, ugyanakkor pedig — biztosíthassák az általános anyag-egyenleget, a munkaerő általános tervének és az egyetemleges pénzügyi eredmény megvalósítását.

Ennek megfelelően a szabad eladásra beállított termelés (a helyi jellegű termelés II. számú terve) lényegében nem támaszkodik előre meghatározott cikkek előállítására és nem határozza meg a termékek egymásközötti arányát. Csupán általánosságban irányozzák elő a termelést, a terv feloleli egy meghatározott értéket képviselő föbftermelés előállítását és azon nyersanyagok beszerzését, amelyek a terv megvalósításához szükségesek.

Hogy az árucikkek számának növelését a helyi iparban milyen mértékben teszi lehetővé az ilyen rugalmasan beállított tervezési módszer és milyen kedvező hatást gyakorol az ilyen irányú fejlődés az általános életszínvonal emelésére, világosan mutatják az alábbi példák. A zrenyanini szalaggyár, mielőtt megkezdte volna termelését a szabad piac számára, főképpen két árucikk (úgynevezett köpper és ripszszalagok) előállításával foglalkozott. Amikor — a kereskedelmi vállalatok képviselőinek kezdeményezése alapján — a szabad árusítás részére kezdett termelni kiderült, hogy a vállalat, figyelembevéve teljesítőképességét, szakmunkásait és a rendelkezésére álló nyersanyagokat, minden további nélkül áttérhet jónéhány új árucikk (háromszínű szalag, szegőszalag, női téhërneműhöz szükséges selyemszalagok, férfinadrágra való koptató stb.) előállítására több változatban és méretben. Hasonló volt a helyzet a noviszádi városi kefekészítő üzemben, amely közvetlen azután, hogy áttért a szabad piac részére való termelésre, kizárólag hulladékanyagok felhasználásával körülbelül 40 újabb árucikkal növelte termékeinek számát. — Az egész Vajdaság helyi jellegű ipara egyedül május hó folyamán közel 50 új árucikkal bővítette a szabad eladás céljait szolgáló termelést.

Nyilvánvaló, hogy a fogyasztás hatása a termelésre egyelőre még nem lehet teljesen közvetlen, mivel még a termelt javak elosztása sem közvetlen és nem arányos a szükségletekkel — ami a már megvalósított szocializmusban sem következhet be, hanem csupán a szocializmus má-

sodik, magasabb fejlődési fokán, a kommunizmusban válhat valóra. Ennek folytán ez a befolyása jelenleg közvetve, a pénz- és árucseré, a szabad piac útján, a kínálat és kereslet törvényének hatása alatt valósul meg. Mivel pedig a szocialista állam tervgazdálkodásában a termékeknek azt a részét, amely a szabad piacon kerül eladásra, egyetemesen tervezik, a kereslet és a kínálat törvényei csak a meghatározott kereteken belül érvényesülnek.

A helyi termelés szerepe a vásárlóerő és az árukészlet kiegyensúlyozásában

A szocializmus építésének átmeneti korszakában, amikor bizonyos termelési ágazatokban (a mezőgazdaságban és kisiparban) még folyik magántermelés, a szocialista és a magángazdálkodás közötti kapcsolatot az árucseré útján valósul meg. A termelőmunka társadalmi jellege ezen, közvetett módon jut kifejezésre.

„Szocialista államunk tervgazdálkodása meghatározott keretek közé szorítja ezen tény tervszerűtlen megnyilvánulásait. (Értsd: a magánvállalatok termékeivel folytatott árucserét” — H. Gy.) Államunk arra törekszik, hogy nemcsak irányítsa az árucserét és közvetlen szabályozza az egymástól független magántermelők társadalmi termelését, hanem, hogy ennek a termelésnek tervszerű irányelveket és általános kereteket adjon, illetőleg reájuk kényszerítse ezeket az elveket. Ez a cél egyrészt a szocialista és a magántermelés tervszerű, azonban önkéntes árucseréje útján valósul meg — miközben a terv a szocialista gazdálkodás uralkodó, a magángazdálkodáshoz viszonyítva monopolisztikus helyzetén alapszik (árúleköttetés, kötött árak stb.), másrészt ugyanezt a célt szolgálják a közigazgatási intézkedések, amelyeknél a tervszerűség alapja a szocialista államhatalom (a föld megmunkálásának és bevetésének kötelezettsége, a kötelező hízalás, a mezőgazdasági termékek magánkereskedelmének tilalma, a felvásárlás kizárólagossága, kötelező felvásárlás kötött árak nélkül stb.). — (Kidrics: Az árú- és pénzforgalom viszonya Jugoszláviában. — „Komunist” 1949. évi 1. szám).

Azonban a magántermelés egy része ebben az időszakban még többé-kevésbé kívül esik a szocialista tervgazdaság keretein, még nem illeszkedik szorosan a tervgazdaságba. A termelésnek ezen a részén alapszik a kapitalista elemek azon törekvése, hogy „kötötten és görcsös erőfeszítéssel megkíséreljék, hogy szocialista gazdaságunkból pénzt és árut újból a kapitalista pénz- és árucseré-forgalomba kapcsolják be azáltal, hogy az árúnak és a pénznek visszaadják néhai, kapitalista jellegét.” (Kidrics idézett munkájából. — 38 old.).

Ily módon, különösen falun a magángazdaság szabad vásárlóerőhöz jut. Ez a vásárlóerő onnan ered, hogy a mezőgazdasági termékek szabad, még be nem szervezett piacán — amelyet még mindig nagy mértékben urálnak a magántermelők — érvényesül a kereslet és a kínálat törvénye.

Ezenkívül a népi forradalom által felszabadított dolgozó tömegek igényei a kizsákmányolás megszűntével, országunk iparosításával és szo-

cialista építésével állandóan növekednek. Erre a növekedésre jellemző, hogy megfelelő vásárló erő áll mögötte. A szükségletek fokozódása törvényszerűen igen gyors ütemű, még termelőerőink rendkívül erőteljes fejlődéséhez, termelésünk állandó gyors emelkedéséhez viszonyítva is. Ebből az következik, hogy a fogyasztók vásárlóereje felülmúlja a biztosított ellátás keretein belül rendelkezésre álló árúkészletek értékét és a köztársasági, illetve szövetségi jellegű nagyipar termelésének azt a részét, amely szabad piaci áron kerül eladásra.

A fogyasztóközönség, szabad, le nem kötött vásárlóereje — aminél még nem vettük figyelembe azt a vásárlóerőt, amelyet a városi és gyáripari dolgozók fizetési alapjainak túllépése teremt — komolyan veszélyeztetheti a rendelkezésre álló pénz és az árúmenyiség közötti egyensúlyt, amelynek megszilárdításában jelentős szerepet játszik a helyi iparnak a szabad piac részére való termelése. Ugyanekkor — mint már említettük — amint a fogyasztás közvetlenül befolyásolhatja a termelést, növekszik a termelt cikkek száma, bővül a választék, a közfogyasztású árucikkek mintái és minősége. A helyi jellegű termelés termékei a szabad eladásban — a kínálat és a kereslet törvénye alapján — bizonyos különleges sajátosságokat adnak a helyi termelésnek, az árúcsere-forgalomhoz (például a biztosított ellátás keretén belüli árúcsere forgalomhoz) viszonyítva. Így többek között a helyi jellegű ipar termékeinek ára a szabad piacon a kereslet és a kínálat törvényének hatása alatt alakul ki és általában magasabb a köztársasági, illetőleg szövetségi nagyipar termékeinek áránál. Az állam árszabályozó tevékenysége ezen a téren a lehető legkisebb mértékűre korlátozódik.

Azok az előírások, amelyek a helyi jellegű iparnak a szabad piac számára végzett termelését szabályozzák, egyaránt vonatkoznak az állami iparvállalatokra és iparosműhelyekre, az iparos szervezetekre, a magániparosokra és a tömegszervezetek vállalataira és műhelyeire. Ez a körülmény külön lehetőségeket teremt a jobb minőségért és a bővebb választékért folyó szocialista versenyben. Ugyanekkor ez a fejlődési irány nagy lehetőségeket teremt arra, hogy szocialista gazdálkodásunk számára megőrizzük és továbbfejlesszük a kisipari tevékenység magasfokú minőségét.

A kiegészítő akkumuláció keletkezése és a néphatóságok irányító szerepe a helyi jellegű iparban

Fentebb már említettük, hogy a helyi jellegű ipar szabad árúsításra kerülő termékeinek ára a kereslet és a kínálat törvénye szerint alakul ki. Minthogy a helyi jellegű ipar termelésével ma még nem elégíthet ki minden szükséglet, termékeinek ára a magasabb kereskedelmi árak színvonalán mozog. Jelenleg nem is lehet másképen. Ha a helyi jellegű ipar termékeit alacsonyabb árakon hoznánk forgalomba, tekintettel arra, hogy a piacra dobott árúmenyiség nem lenne elegendő, az árú gyorsan eltűnne az üzletekből, menthetetlenül a kapitalista elemek kezébe kerülne és a dolgozó tömegek kárára a spekuláció érdekeit szolgálná s felborulna az egyensúly a vásárlóerő és a forgalomban lévő árú között.

A szabad piacon kialakuló magasabb és alacsonyabb kötött árak közötti különbség újabb, kiegészítő formája az akkumulációnak, amit a helyi jellegű iparban „szabadpiaci haszonnak” neveznek.

A folyó évi költségvetésben a „szabadpiaci haszon” 12,4 milliárd dinárral szerepel. Ez az összeg az idei évi költségvetésben a közgazdaságból eredő jövedelmek 16,9 százalékát teszi ki. Már ebből is kitűnik, milyen nagy fontosságú a szabadpiaci haszon az államháztartásban. Helytelen lenne azonban ebből arra következtetni, hogy a helyi ipar szabad piacra készített termékeinek magasabb árainak indoka a kiegészítő akkumuláció szükséglete. Ellenkezőleg: a szabadpiaci haszon nem indító oka, hanem következménye a szabad piacon kialakuló magas áraknak. Ebből az következik, hogy a helyi jellegű termelés további fejlődése a szabad piac részére termelt árú mennyiségének növelésével egyidejűleg az árakat is leszállítja és ennek folyományaképpen csökkennie kell a szabadpiaci haszonnak is — amíg csak teljesen meg nem szűnik.

A szabadpiaci haszon jelentősége azonban országunk gazdaságára nézve általában és különlegesen a helyi néphatóságok — a helyi jellegű ipar közvetlen irányítói, szervezői — részére sokkal nagyobb, mint amennyire abból az arányból következtethetünk, amelyben a szabadpiaci hasznból eredő jövedelmek állami költségvetésünkben a közgazdaságból eredő jövedelmek között szerepelnek. Mindenekelőtt hangsúlyoznunk kell a szabadpiaci haszonnak a termelő munka fokozása érdekében a néphatóságokra, továbbá a helyi jellegű vállalatokra és munkaközösségeikre gyakorolt ösztönző hatását. A szabadpiaci haszon az állami akkumuláció egyik formája és az állam jövedelme. A haszon megszlik az állam központi szervei és a helyi hatóságok között, de a szabad rendelkezési alapok részesülése útján részt kapnak belőle azok a vállalatok is, amelyek a szabadpiaci hasznot létrehozták, valamint — a vezetőségi alapok útján — a munkaközösségek is. Az érvényben lévő jogi előírások lehetőséget nyújtanak az iparösszvetkezeteknek, a tömegszervezetek vállalatainak és a magániparosoknak is, hogy részesedjenek a szabadpiaci haszonban. A szabadpiaci termelés további fejlesztése minden bizonnyal erősíti majd ezt a buzdító hatást, például azért is, hogy a vállalatok igazgatói is részesülnének a szabadpiaci hasznból. Megemlítjük, hogy Vajdaság járási és városi népbizottságainak ezévi részesedése a szabadpiaci hasznból az idei költségvetési bevételek 36,43%-át teszik ki. Ez annyit jelent, hogy a néphatóságok költségvetési bevételeinek megvalósítása közvetlen összefüggésben áll a helyi jellegű vállalatok termelési terveinek valórváltásával. Minthogy pedig néphatóságaink csak akkor tehetnek eleget feladataiknak, ha valóban megvalósítják az előirányzott bevételeket, természetes, hogy a helyi hatóságok mindent elkövetnek, hogy a helyi jellegű vállalatok termelékenységének fokozásával, a helyi nyersanyagforrások hasznosításával és további feltárásával elérjék, sőt túlhaladják a tervben előirányzott szabadpiaci hasznot. Ezáltal a szabad piac részére való termelés (a II. számú terv) anyagi és emberi termelő erőink hatásos mozgósítását biztosítja és jelentős mértékben járul hozzá az általános állami termelési terv

megvalósítása érdekében már igénybevett gazdasági erők fokozásához. Ez egyben azt is jelenti, hogy fokozódik a néphatóságok szerepe gazdaságuk irányításában. — Ugyanezt a célt szolgálja a vállalatok, illetve a munkaközösségek részesedése a szabadpiaci haszonból, mert az ilyen értelmű intézkedések erőteljesen segítik a többtermelésért folyó harc mind nagyobb térfoglalását, a jobbminőségű termelésért folyó versenyt stb. Külön figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a helyi termelés illetén való fejlődése kifejezetten azt a célt szolgálja, hogy minőség és az eladásra kerülő árucikkek változatossága tekintetében — kielégítse a fogyasztóközönség legfontosabb szükségleteit, — összhangban a fogyasztók részéről felmerülő kívánságokkal és igényekkel. Más szavakkal: a helyi jellegű ipar szabadpiaci termelése erős eszköze a szocializmus építésének, fejlődésünk jelenlegi fokán hatásosan hozzájárul a dolgozó tömegek életszínvonalának emeléséhez, egy szebb jövő megalapozásához és az Öt éves Terv feladatainak megvalósításához.

Heizler György